

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

שיעור ו: עבירות חמורות להצלת כלל ישראל

א. פתיחה

הכלל הבסיסי בהלכות פיקוח נפש הוא, שהוא דוחה את העבירות שבתורה חוץ משלושת העבירות החמורות שעליהן נאמר 'יהרג ואל יעבור' -

בבלי יומא (פב ע"א):

אין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש, חוץ מעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים.

השאלה שלפנינו היא, האם יתכנו מקרים שונים בהם יהיה מותר לעבור על אחת מן העבירות החמורות הללו, כאשר הצורך במעבר על האיסורים הללו נצרך להצלת הציבור?
 כלומר, האם הכלל הנ"ל שאין פיקוח נפש נדחה בפני שלושת העבירות החמורות הוא רק בפיקוח נפש של יחיד, אך בפיקוח נפש של רבים הדבר מותר?
 כמו כן עלינו לשאול, האם ההבדל בין רבים ליחיד הוא הבדל כמותי או איכותי?

דוגמאות לשאלות ציבוריות ביחס לעבירות החמורות

מדינת ישראל נמצאת באופן מתמיד באיומים ביטחוניים, ולצורך עליונותה על שכנותיה היא מפעילה סוכנים ומרגלים ברחבי העולם לאסוף מידע מודיעיני שישמור על ביטחון המדינה.
 אנשים אלו מתנהלים באורח חיים כפול וכשהם נמצאים בשטחי אויב עליהם להתנהג בהתאם ולא להפגין כל סממן יהודי-ישראלי. לעיתים, לצורך עבודתם והשגת מידע לביטחון ישראל עליהם לעבור על איסורים שונים.
 האם לצורך שמירה על ביטחון מדינת ישראל מותר לעבור על איסורים, כמו גילוי עריות והתאבדות? האם המטרה מקדשת את האמצעים?

? 'מלכות דבש' - האם מותר למדינה ליזום ולהיעזר בגילוי עריות כשמתברר שזהו הפתרון המהיר והיעיל ביותר לקבל מידע נחוץ או לעצור מעשה המסכן את ביטחון המדינה?
 לדוגמה, שליחותה של סוכנת מוסד נשואה למטרת פיתוי אדם במטרה להצלת ישראל.

? האם מותר לחייל שבוי להתאבד בכלא כדי לא למסור מידע ביטחוני רגיש שיסכן את ביטחון המדינה?

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

ב. אסתר ויעל

ישנם שני תקדימים ראשוניים למעשה בו היו שותפות נשים שעברו עבירה למטרת הצלת ישראל

1. אסתר

בדברי הבלבי מבואר שאסתר הייתה אישתו של מרדכי,¹ ובכל זאת היא הלכה בעצתו של מרדכי לאחשוורוש וקיימה איתו יחסי אישות

~ **בבלי מגילה** (יג ע"א):

ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת - תנא משום רבי מאיר: אל תקרי לבת אלא לבית. **מהרש"א** (חידושי אגדות שם ד"ה אל): "פירוש, לאישה כדאמרינן בעלמא קריתי לאייתי ביתי".

~ **שו"ת מהרי"ק** (סימן קסז) **בשם התוספות**:

וכן מצינו באסתר שהמציאה עצמה לאחשוורוש בשעה שלא היה תובעה כדי שיתאווה לה ויהיה /נוח/ כוח להתפתות לעשות לה בקשתה.

2. יעל

מקרה נוסף בו אנו עדים לגילוי עריות למטרת הצלה, הוא מקרה יעל וסיסרא, כאשר מבואר בנביא שיעל הייתה אשת איש²

בבלי (הוריות י ע"ב; נזיר כג ע"ב):

אמר רב נחמן בר יצחק, גדולה עבירה לשמה ממצווה שלא לשמה, שנאמר תבורך מנשים יעל אשת חבר הקיני³ מנשים באהל תבורך... אמר רבי יוחנן, שבע בעילות בעל אותו רשע באותה שעה, שנאמר בין רגליה כרע נפל שכב.⁴

רש"י (הוריות י ע"ב ד"ה נתכוונה): "כדי להתיש כוחו ותהא יכולה להורגו".⁵

• **דחייה 1: יעל לא הייתה ישראלית**

לדעת הרב יעקב עמדין, יעל לא הייתה ישראלית ולכן לא ניתן ללמוד ממנה דיני מסירות נפש.

אבן בוחן (בתוך ספר מגדל עז, ס"ק יד):

וגם נראה לי, דיעל אע"ג שצדקת הייתה ומשתבח בה קרא, לא הייתה ישראלית.

ונראה מפשטי המקראות שחבר הקיני, אף אם היה מבני יתרו, לא היה אלא גר תושב.⁶

אבל מכל-מקום בהמשך דבריו הוא טוען, שאם היא הייתה ישראלית היה הדבר מותר.

¹ לדעת **הרמב"ן** (מלחמות ה', סנהדרין יח ע"א מדפי הרי"ף), אסתר לא הייתה אשת איש ואינה בכלל גילוי עריות: "והא דאמרינן גבי אסתר... דלאו גילוי עריות הוא... משום דלא מקרי גילוי עריות אלא בנערה המאורסה שזינתה. אי נמי, אשת איש, אבל נכרי הבא על בת ישראל לא מקרי גילוי עריות".

² ממקרה זה הוכיח **הרב שלמה גורן** (משנת המדינה, עמוד 141-143): "שביטחון ישראל דוחה איסור עריות".

³ **שופטים** (ה, כד). ראו גם: **שופטים** (ד, יז): "וְיִסְרָאֵל נָס בְּרַגְלֵי אֵל אֶהְלֵ גַעַל אִשֶּׁת חֶבֶר הַקִּינִי"; **שופטים** (ד, כא): "וַתִּקַּח גַּעַל אִשֶּׁת חֶבֶר אֶת יְתֵד הָאֶהְלִי".

⁴ קטע זה מדברי רבי יוחנן, מובא בשמו גם ב**ביבמות** (קג ע"א).

⁵ כ"כ **רש"י** (נזיר כג ע"ב ד"ה תבורך).

⁶ ראו גם בדבריו ב**הגהות היעבץ** (נזיר כג ע"ב) שהפנה לדבריו אלו.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

• דחייה 2: לא מדובר על יחסי אישות

ישנם פרשנים⁷ הנוטים מדרך הדרש שמדובר על מעשה אישות בין יעל לסיסרא, ומפרשים כדרך הפשט שמדובר על נפילה שאין לה תקומה -

רד"ק (שופטים ה, כז):

בין רגליה כרע נפל... והעניין, כי כרע כריעה שלא הייתה לו תקומה, וזהו שאמר באשר כרע שם נפל שדוד. ויש בו דרש והוא רחוק, כי יש בפסוק שבעה בין כרע ונפל ושכב ואמרו כי שבע בעילות בעל אותו רשע ליעל אותו היום, ומה שכתבו למעלה במילת שמיכה מכחיש זה הדרש.

מדרש (ויקרא רבה פרשת אחרי מות פרשה כג, י):

וַתֵּצֵא יַעֲלֵ לְקִרְאֵת סִיסְרָא וַתֹּאמֶר אֵלָיו סוּרָה אֲדֹנָי סוּרָה אֵלַי אֶל תִּירָא וַיִּסַּר אֶלֶיָּהּ הָאֱהָלָה וַתִּכְסְּהוּ בְּשִׁמְכָה⁸ - אמר ריש לקיש, חזרנו על כל המקרא ולא מצינו כלי ששמו שמיכה. ומהו שמיכה, שמי כה שמי מעיד עליה שלא נגע בה אותו רשע.

~ **דחיית הדחייה**: הרב יששכר בער איילנבורג דוחה את דברי הרד"ק, וטוען שגם המדרש מסכים שמדובר על מעשה אישות, אלא שהקב"ה מעיד שהיא התכוונה לשם שמיים להצלת ישראל -

באר שבע (הוריות י ע"ב ד"ה אמר רבי):

ואני אומר, אחר המחילה שרי ליה מריה שריחק באמת הבנין דברי רבי יוחנן דרב גובריה ופשט הפסוק מסייעו. ונראה דאפילו ריש לקיש מודה לרבי יוחנן, ומה שדרש בשמיכה שמי הוא כאן כו' היינו שמעיד על כוונתה שהייתה לשם שמיים כדי להתיש כוחו ותהיה יכולה להרגו, אבל לא שבא לומר שלא בא עליה כלל.

מכל-מקום הפוסקים התייחסו ליעל כישראלית משום שהיא הייתה 'גרת צדק', והביאו את מעשה יעל כדי ללמוד ממנו היתר גילוי עריות להצלת ישראל, כפי שיתבאר בהמשך

⁷ ראו גם: **אברבנאל** (שופטים ה, כז): "ודבר המדרש (יבמות קג ע"א; נזיר כ"ג ע"ב) רחוקים הם, כי הוא מדרכי השיר לכפול הדברים כמו אנכי לה' אנכי אשירה"; **רלב"ג** (שם); **מצודות דוד וציון** (שם), המבארים שהוא כרע על רגליו ליפול.
⁸ **שופטים** (ד, יח).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

ג. סיבות ההיתר

כיצד הותר ליעל או לכל אישה אחרת הנשואה לבעלה, לעבור על איסור חמור של גילוי עריות למטרת הצלה, הלא למדנו שאין מתרפאים באחת מן העבירות החמורות שעליהן נאמר 'יהרג ואל יעבור'?

בבלי פסחים (כה ע"א-ע"ב): "בכל מתרפאין, חוץ מעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים".

1. היתר 'קרקע עולם'

1.1 הצגת הסוגיה

• בדברי **הבבלי סנהדרין** (עד ע"א-ע"ב) מובא שאמנם על שלוש עבירות חמורות מצוה האדם למסור את עצמו להריגה אם מחייבים אותו לעבור עליהן, אך על יתר העבירות הוא אינו מוסר את נפשו, אלא כביצוע העבירה מתקיים מול עשרה יהודים, פרהסיה, אז גם על עבירות אלו הוא חייב להיהרג משום קידוש השם -

בפרהסיה, אפילו מצווה קלה ייהרג ואל יעבור. מאי מצווה קלה? אמר רבא בר יצחק אמר רב, אפילו לשנויי ערקתא דמסאנא.

וכמה פרהסיה? אמר רבי יעקב אמר רבי יוחנן, אין פרהסיה פחותה מעשרה בני אדם.

• לאור זאת, שגם על עבירה קלה הנעשית בפרהסיה יש למסור את הנפש ולא לעבור עליה, נערך דיון אודות מעשיה של אסתר עם אחשוורוש, מדוע הותר לה לעבור עבירה הרי זה היה בפרהסיה: "והא אסתר פרהסיה הואי".

• הנחת היסוד של הגמרא היא, שלא מדובר על עבירה חמורה של גילוי עריות, שבמקרה זה גם לא הייתה בפרהסיה היה אסור לקיים את העבירה. אלא מדובר על עבירה שאינה גילוי עריות, משום שאין גילוי עריות עם גוי -

תוספות (סנהדרין עד ע"ב ד"ה והא)

תימה, דהוה ליה לאקשווי עריות הואי, דרוצח ונערה המאורסה לכולי עלמא יהרג ואל יעבור... ותירץ רבינו תם, דאין חייבין מיתה על בעילת עובד כוכבים משום דרחמנא אפקריה לזרעיה דעובד כוכבים.

לאור זאת מובנת שאלת הגמרא על אסתר, הרי אף שאין כאן עבירה חמורה של גילוי עריות, מכל-מקום מדובר על עבירה ככל העבירות בתורה וא"כ כיצד הותר לאסתר לעבור עבירה עם המלך: "והא אסתר פרהסיה הואי", ולמדנו שעל עבירה הנעשית בפרהסיה יש להיהרג ולא לעבור עליה.

! על כך מתרץ אב"י: "אמר אב"י, אסתר קרקע עולם הייתה".

לדעת אב"י ההיתר נובע מכך שכל אישה אינה עושה מעשה אקטיבי ביחסי אישות ולכן אין לה דין תיהרג ואל תעבור, שנאמר דווקא בעשיית מעשה אקטיבי -

רש"י (שם ד"ה קרקע): "קרקע עולם היא - אינה עושה מעשה, הוא עושה בה מעשה".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

1.2 גבולות גזרה בהיתר 'קרקע עולם'

? מהם גבולות הגזרה של 'קרקע עולם' - האם ניתן להחשיב את הפיתוי של יעל לסיסרא, או את רצונה של אסתר ללכת לאחשוורוש, או את מעשיה של סוכנת מוסד - כחוסר מעשה אקטיבי?

• **הרחבה**: יש הסוברים שהגדרת 'קרקע עולם' היא הגדרה בסיסית, וגם כאשר יש רצון במעשה או במעשים הקודמים לו, כחיבוק ונישוק, מוגדר הדבר בכללו כהיתר של 'קרקע עולם'.

~ לדעת הרב יחיאל יעקב ויינברג, אישה מוגדרת 'קרקע עולם' גם כאשר היא עושה מעשה ברצון. לפיכך, גם כאשר הייתה אסתר מעוניינת במעשים אלו ויזמה אותם,⁹ מכל-מקום אינה חייבת למסור נפשה משום שהגדרתה הבסיסית היא 'קרקע עולם' -

שו"ת שרידי אש (ח"ב סימן לז):

ובעצם קושית הגר"מ ראטה זצ"ל על המהרי"ק שכתב שאסתר לא הייתה מחויבת למסור עצמה משום שקרקע עולם הייתה, והקשה הא אסתר הייתה ברצון?¹⁰

יש לתרץ בפשיטות עפ"י דברי הרמב"ן והנימוקי יוסף בפרק בן סורר ומורה, דלא מיקרי ברצון אלא כשהעלתה בליבה טינא ונבעלה ברצונה החופשי, אבל במקום שכופין אותה אינה מחויבת למסור עצמה אפילו אם היא נבעלת ברצון, מאחר שיכולין לבעול אותה בעל כורחה, כמו שהסביר בנימוקי יוסף, שהרי אפשר שאפילו תמסור עצמה יכופו אותה לדבר עבירה ובכה"ג שרי ואפילו בשלוש העבירות החמורות.

ובאסתר אם הייתה מסרבת להיבעל היו כופים אותה לכך...

באישה שהיא קרקע עולם ויכולים לבעול אותה בעל כורחה, אינה מחויבת למסור עצמה ויכולה להיבעל אף ברצון.

~ לדעת הרב משה פיינשטיין, אסתר התנהגה עם אחשוורוש כדרך איש ואישה, ולמרות זאת היא מוגדרת כ'קרקע עולם' באופן בסיסי ולכן אינה צריכה למסור נפשה -

שו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א סימן עד):

אבל אינו מתקבל על הדעת בשום אופן, דא"כ היה אחשוורוש מבין שהיא יהודית מכיון שבכל לילה היא אנוסה כ"כ שצריכין להוליכה וצריך לפשוק רגליה בעל כורחה וגם היה הורגה, ולא הוזכר שהיה נס בזה. וגם מאי טעמא לא שיבחה הכתוב בדבר גדול כזה שמסרה נפשה כ"כ ושיבחה בדבר קטן שלא ביקשה מעצמה דבר. וגם א"כ לא לבד שלא ביקשה דבר אלא גם ניוולה עצמה במה שהיה אפשר וכל זה לא יספר הכתוב. ולכן ברור שהוא טעות, ובוודאי הלכה אליו בעצמה כשקרא לה ודרה עמו כדרך איש ואישה שכל ההכנות עשתה בעצמה משום דלא הייתה מחויבת למסור עצמה למיתה לאביי מטעם דעדיין אינם מעשה העבירה והעבירה בעצמה היא קרקע עולם.

• **צמצום**: לעומת זאת, לדעת רוב הפוסקים במקרה שהאישה משדלת את האיש היא אינה מוגדרת עוד 'קרקע עולם', גם כאשר עצם המעשה הוא 'קרקע עולם', ולכן אסור לה לעבור עבירה גם למטרת הצלה. לאור זאת עלינו לטעון

⁹ כדברי **שו"ת מהרי"ק** (סימן קסז) בשם התוספות: "וכן מצינו באסתר שהמציאה עצמה לאחשוורוש בשעה שלא היה תובעה כדי שיתאוה לה ויהיה נוח/ כוח להתפתות לעשות לה בקשתה".

¹⁰ ראו: **שו"ת שרידי אש** (ח"ב סימן לו): "וכבוד תורתו הקשה, הרי הייתה ברצון ולא שייך קרקע עולם, שברצון היא חייבת מיתה מקרא ונכתו".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

שמעשיה של אסתר היו לגיטימיים הלכתית משום שכל הפעולות שקדמו למעשיה עם אחשוורוש היו בכפייה, ומחמת כן גם המעשה עצמו היה באונס -

מאירי (סנהדרין עד ע"ב ד"ה ויש גורסים):

ואם תשיבנו אסתר, על כרחיה מוליכין אותה. ודברינו אינן אלא למי שאומרין לה לכה מעצמך להיבעל לפלוני ואם לאו אנו הורגין אותך. אבל מי שמוליכין אותה על כרחו אינו ממין זה ולא אמרו עליה בעניין זה תיהרג וכו', והוא אצלי שאמר קרקע עולם הייתה שלא הייתה היא עושה כלום ואף שכר הליכה אין בידה שמוליכין היו אותה על כורחה.¹¹

• בין אסתר ליעל

לדעת התוספות, הגמרא לא התירה את מעשיה של יעל בטענת 'קרקע עולם', משום שבמעשיה היא הייתה אקטיבית, דבר הנוגד את ההיתר של 'קרקע עולם' -

תוספות (יבמות קג ע"א ד"ה הוא):

והא קא מתהניא מעבירה - ליכא למימר דפריך אמאי לא מסרה עצמה, שהרי קרקע עולם היא, כדאמר גבי אסתר.

ועוד, כי הוא לא היה מאנסה ואדרבה היא שידלתו בדברים להכריעו להביאו עליה כדי להתיש כוחו להציל ישראל.¹²

? לשיטה זו, מה ההיתר של יעל לעשות מעשה אקטיבי של גילוי עריות עם סיסרא, וכן מה ההיתר של סוכנת מוסד ליזום קשר אינטימי עם אדם?

2. הצלת רבים

ביאור זה מתבסס על דברי הראשונים הרואים במעשיה של יעל דבר חיובי למטרת הצלת רבים¹³

~ **מאירי** (סנהדרין עד ע"ב ד"ה ויש גורסים):

ואם תשיבני יעל, שנשמעה לסיסרא אף ברצונה כמו שאמרו שבע בעילות בעל אותו רשע שנאמר בין רגליה כרע וכו', הצלת רבים שאני.¹⁴

~ לאור דברים אלו, ההיתר של יעל ואסתר מבוסס על הצורך במעשיהן להצלת רבים -

שו"ת בנימין זאב (סימן תג):

ונלע"ד לומר, דאסתר הצדקת לא עשתה שום איסור לחייבה למסור עצמה ואפילו נדנוד עבירה ח"ו לא היה בה, אלא אדרבה מצווה גדולה עשתה בישראל שהצילה כל כך נפשות מישראל... ולבשתה רוח הקודש בשעה שהלכה אצל אחשוורוש כדי להציל כמה וכמה נפשות מישראל...

¹¹ הובאו דבריו גם בשיטה מקובצת (כתובות ג ע"ב), על דבריו אלו נסובים דברי הרב משה פיינשטיין שהובאו לעיל.

¹² כ"כ תוספות (יבמות ג ע"ב ד"ה ולידרוש; סנהדרין עד ע"ב ד"ה והא).

¹³ ראו: הרב איסר יהודה אונטרמן (שבת מיהודה, עמוד פא; בצומת התורה והמדינה, ח"ג עמוד 330-331).

¹⁴ ביחס לדברי המאירי, ראו: הרב שאול ישראלי (בצומת התורה והמדינה, ח"ג עמוד 331 הערה 5).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

ובכהאי גוונא נוכל לומר גבי יעל אשת חבר הקיני שמשבחה הכתוב במעשה דסיסרא... ומסתברא כל זה לא עשתה יעל אלא להצלתן של ישראל והיא שדלתו בדברים להביאו עליה כדי להתיש כוחו להציל ישראל, כדכתבו התוספות.

~ הרב יעקב ריישר נשאל אודות אישה שמסרה עצמה לעבירה למטרת הצלת חבורה של אנשים, האם היא אסורה לבעלה משום שהעבירה נעשתה מצידה ברצון, או שמא היא מוגדרת כאנוסה המותרת לבעלה משום שמכל-מקום היא עשתה זאת באונס.

בדבריו הוא מתבסס על דברי המהרי"ק (סימן קסז) המתיר לעבור על איסור חמור כגילוי עריות למטרת הצלת רבים, כמו יעל ואסתר -

שו"ת שבות יעקב (ח"ב סימן קיז):

שאלה: מעשה שהיה כך היה סיעה של בני אדם שהלכו בדרך ואחד מהם אישתו עמו. ויהי לעת ערב והלכו למלון אחד סמוך ליער ומצאו שם אנשי בליעל רוצחנים שהמה מועדים להרוג נפשות על עסקי ממון, וכאשר ראה שצרתן צרה שעמדו עליהם להרוג אותם ולא שמעו בהתחננו עליהם על נפשותם אז הפקירה עצמה האישה ברצון בעלה ישראל וע"י כן הצילה אותם.

ועכשיו בא בעלה לשאול אי אישתו מותרת לו, כיון שנעשת מצד אונס רציחה ברצונה, ואשת ישראל שנאנסה מותרת לבעלה או יקבל שכר על הפרישה וכיצד יתנהג עמה...

אע"ג דשפיר עבדה להצלת עצמה והרבים ומקרי אנוסה לעניין זה דלא מיענשא עליה כיון דעשתה לשמה כמו יעל ואסתר, מכל-מקום כיון דבעילתה הייתה ברצונה נאסרה על בעלה... והעיקר כדעת מהרי"ק. לכן נראה לי דאישה זו אסורה לבעלה, אף שאין כאן נדנד עבירה שעשתה להצלת רבים מכל-מקום נאסרה לבעלה כמו יעל ואסתר.

• הקושי בהיתר

? כיצד הותר לאישה למסור עצמה ולעבור עבירה להצלת רבים, דבר המנוגד למשנה ולהלכה¹⁵ -

משנה תרומות (פ"ח מ"ב):

וכן נשים שאמרו להם עובדי כוכבים תנו אחת מכם ונטמא ואם לאו הרי אנו מטמאים את כולכם, יטמאו את כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל.

¹⁵ **רמב"ם** (הלי יסודי התורה פ"ה ה"ה); **רמ"א** (יו"ד סימן קנז סעיף א).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

3. הצלת כלל ישראל

הביאור שלפנינו מבוסס על הבחנה בין הצלת רבים, לבין הצלת כלל ישראל. למטרת הצלת רבים יתכן שאסור לאישה לעבור על עבירת גילוי עריות, אך למטרת הצלת כלל ישראל הדבר מותר אם זו האפשרות היחידה וההכרחית להצלה¹⁶

3.1 בין הצלת יחידים להצלת כל ישראל

כאמור, הרב יעקב ריישר בתשובתו הנ"ל התבסס על דברי המהרי"ק, ולפיכך נתן לגיטימציה הלכתית לאישה לעבור עבירה חמורה של גילוי עריות למטרת הצלת הרבים. אולם, בדברי המהרי"ק נראה שהשיקול אינו בין הצלת יחיד לרבים, אלא בין הצלת יחידים להצלת כלל ישראל, כפי שהגיש בדבריו שהלגיטימיות ההלכתית במעשיה של אסתר היא משום 'שהצילה כל ישראל' -

שו"ת מהרי"ק (סימן קסז):

וכאשר אבדתי אבדתי, כאשר אבדתי מבית אבא אבדתי ממך, דעד השתא באונס והשתא ברצון, שמע מינה דמאותה שעה נאסרה על מרדכי. והנה דבר פשוט הוא יותר מביעתא בכותחא, כי אסתר לא עשתה שום איסור ולא היה בדבר אפילו נדנד עבירה, אלא מצווה רבה עשתה שהצילה כל ישראל. ותדע דכן, הוא שהרי בבואה לפני המלך שרתה עליה רוח הקודש, כדדרשינן התם מותלבש אסתר מלכות ומינה מוכח התם שהיא הייתה משבעה נביאות שעמדו להם לישראל שהרי שרתה עליה רוח הקודש באותה שעה אשר הלכה לפני המלך אשר מכוח זה נאסרה על מרדכי, וחלילה וחס לומר שתשרה רוח הקודש מכוח מעשה של גנאי לא תהא כזאת בישראל, אלא אדרבה פשיטא ופשיטא שעשתה מצווה רבה מאד... וכן כתבו **תוספות רבינו יודא מפרי"ש** ביבמות... וכמדומה אני שהוא לשון רבינו יצחק עצמו וז"ל... גבי יעל והא מתהניא מעבירה... ודבר זה מותר לעשות עבירה זו לשמה אפילו היא אשת איש כדי להציל כל ישראל.¹⁷

3.2 דעת הנודע ביהודה: הצלת כל ישראל מבית דינו של מרדכי

לאור הבחנה זו בין עבירה לצורך הצלת רבים לבין עבירה לצורך הצלת כלל ישראל, דוחה הרב יחזקאל לנדא את היתר של הרב ריישר שצידד במעשיה של האישה שמסרה עצמה להצלת החבורה. לדברי הרב לנדא, לא ניתן ללמוד מאסתר למקרה הנ"ל, שכן מעשיה של אסתר לגיטימיים מבחינה הלכתית משום שבמעשיה היא הצילה את כלל ישראל, לעומת המקרה המדובר שהיה להצלת רבים המוגדרים לעניין זה כיחידים -

שו"ת נודע ביהודה (מהדורה תניינא יו"ד סימן קסא):

ומכל-מקום גוף דין זה שיהיה מותר לאשת איש לזנות ברצון כדי להציל נפשות אינו תורה, ולא ישר בעיני מה שראיתי באיזה תשובה ולפי שאני לעת עתה בכפר לא אוכל לזכור באיזה תשובה וכמדומה אני שהיא

¹⁶ ראו גם: **הרב איסר יהודה אונטרמן** (שבט מיהודה, עמוד עט-פז) שעסק בנושא זה.
¹⁷ דברי התוספות אליהם ציין המהרי"ק אינם לפנינו, וכתב על כך **הרב איסר יהודה אונטרמן** (שבט מיהודה, עמוד פא): "שהתוספות שהוא מביא אינו אצלנו, ובוודאי היו לפני המהרי"ק דברי תוספות אלו בכתב יד". השו"ת לדברי **תוספות** (יבמות קג ע"א ד"ה הוא): "כי הוא לא היה מאנסה, ואדרבה היא שדלתו בדברים להכריעו להביאו עליה כדי להתיש כוחו להציל ישראל"; **רמב"ם** (פירוש על מגילת אסתר בתרגומו של י"י ריבלין, הוצאת קרינפיס עמוד מו): "ובהיות שהמטרה היא להצלת ישראל, הותר לה". במקורות אלו לא נאמר 'כל ישראל' כפי שכתב המהרי"ק.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

תשובת בית יעקב¹⁸... ופסק בתשובה ההיא ששפיר עבדה ומצווה רבה עבדה ששדלתו לזה להציל נפשות רק שאעפ"כ נאסרה על בעלה. והביא ראיה מאסתר.

ואני אומר, כיון שאמרו רז"ל בכל מתרפאין חוץ מעבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים, א"כ כשם שאין מתרפאין בשלוש עבירות הללו כך אין מצילין בהם נפשות, ואונס דרחמנא שריה באישה שקרקע עולם היא היינו שהיא אנוסה על גוף הביאה אבל היכא שאינה אנוסה על גוף הביאה ואדרבה היא משתדלת לזה להציל נפשות לא מקרי קרקע עולם, ואישה ואיש שווים ותיהרג ואל תעבור. ואסתר שאני, שהייתה להצלת כלל ישראל מהודו ועד כוש, ואין למדין הצלת יחידים מהצלת כלל ישראל מנער ועד זקן מהודו ועד כוש.

• ההיתר מבוסס על בית דינו של מרדכי

בהמשך דבריו, מסביר הרב לנדא שההיתר שניתן לאסתר מבוסס על הוראת בית דינו של מרדכי: "ושם היה בהוראת מרדכי ובית דינו, ואולי ברוח הקודש".

3.3 דעת הראי"ה קוק: הצלת כלל ישראל מכוח 'הוראת שעה' ללא צורך בבית-דין

במקבץ תשובות של הראי"ה קוק¹⁹ ישנו עיסוק נרחב בחובת היחיד לסכן ולמסור את עצמו למען הזולת ולמען הכלל. לדברי הראי"ה קוק, אמנם אין אדם חייב למסור עצמו להצלת חברו, אך אדם יחיד חייב למסור עצמו למיתה עבור הצלת כלל ישראל, דבר שאינו דורש הוראת בית-דין, כי מדובר על הצלת כלל ישראל²⁰. לדבריו, זוהי ההבחנה בין יציאה למלחמת רשות הדורשת את אישור הסנהדרין לבין יציאה למלחמת מצווה להצלת כלל ישראל שאינה דורשת את אישור הסנהדרין, משום שכאשר העיסוק הוא במלחמת מצווה שעניינה הוא 'הצלת ישראל מיד צר', אזי אין כל צורך באישור ליציאה אליה. לאור זאת טוען הראי"ה קוק, שמעשיהן של יעל ואסתר היה מותר משום שמטרת המעשים הייתה להצלת כלל ישראל²¹ -

שו"ת משפט כהן (סימן קמג ד"ה מיהו, עמוד שח):

מיהו הדבר מצד עצמו מסתבר, דאין לך הוראת שעה כ"כ נחוצה ראויה להורות לעבור על דברי תורה כמו הצלת כלל ישראל...

אבל ביחידים דעלמא, יש לומר שגם רבים וציבור לעניין זה, כל זמן שאינו כלל ישראל, כיחידים דמו, ומסתמא אין למכלל כללא דהוי הוראת שעה למגדר מילתא כי אם כשיורו בית-דין מפורש, אבל להצלת כלל ישראל יש לומר דאין צריך הוראת בית-דין, דפשוט הוא דהוי למגדר מילתא, ועל כן התיירה יעל לעצמה בלא בית-דין...

ולעניין אם יש חיוב למסור נפשו בשביל הצלת רבים... לכאורה אין אנו יכולים לחדש הלכה בלא יסוד, ומאחר שלא מצינו חובת מסירות נפש כי אם בהני תלת, א"כ על כל יתר הדברים אמרינן אין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש, דעכ"פ צריכים אנו לבוא עליו בחיוב מטעם מצווה, ועל כל המצות אמרה תורה וחי בהם...

¹⁸ שו"ת בית יעקב (סימן לט), שהתייחס אף הוא לאירוע של חבורת האנשים, בה דן שו"ת שבות יעקב שהובא לעיל.

¹⁹ שו"ת משפט כהן (סימן קמג; סימן קמד; סימן קמח). ראו גם במאמרו של נחום רקובר (יכלל ישראל - פילוסופיה ומשפט, תחומין כרך טז עמוד 211-232); בירורים בהלכות הראי"ה (עמוד 73-90; עמוד 121-146).

²⁰ ראו מה שביארנו לעיל בשיעור ה: 'הסתכנות להצלת כלל ישראל' (ג 1) ובהערות שם על דברי הראי"ה קוק.

²¹ השוו לדבריו גם בשו"ת משפט כהן (סימן קמד אות ו).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

לענין מטעם הוראת שעה ולמיגדר מילתא נגע בה, אלא שהוא דבר פשוט כ"כ שאין צריך בית-דין על זה... דעל כורחך ענייני הכלל דמלחמות יוצאים הם מכלל זה דוחי בהם, שהרי גם מלחמת רשות מותרת היא, ואיך מצינו היתר להכניס נפשות רבות בסכנה בשביל הרווחה, אלא דמלחמה והלכות ציבור שאני... ואסתר משום הכי חשבה לכתחילה, שהדבר רחוק שתציל, שהרי ודאי ימיתוה ותפסיד חיי שעה, וגם שהייתה חושבת שאולי במשך הזמן תהיה נקראת, ותוכל להציל אז באופן יותר קרוב ובלא סכנה, ומרדכי הורה לה הוראת שעה, שבמקום הצלת כלל ישראל אין לדחות כלל, ויפה שעה אחת קודם.²²

3.4 דוגמאות נוספות: עבירה חמורה להצלת כלל ישראל

ניתן להביא ראיות לדברי הראי"ה קוק, שחובה על היחידים למסור עצמם עבור הצלת כלל ישראל, אף במעשה המוגדר כעבירה חמורה, ואין צורך בהוראה מפורשת של בית-דין לכך

• פפוס ולולינוס

בבלי תענית (יח ע"ב):

כשביקש טוריינוס להרוג את לולינוס ופפוס אחיו בלודקיא. אמר להם, אם מעמו של חנניה מישאל ועזריה אתם יבוא אלוהיכם ויציל אתכם מידי כדרך שהציל את חנניה מישאל ועזריה מיד נבוכדנצר. אמרו לו, חנניה מישאל ועזריה צדיקים גמורין היו וראויין היו לעשות להם נס, ונבוכדנצר מלך הגון היה וראוי לעשות נס על ידו, ואותו רשע הדיוט הוא ואינו ראוי לעשות נס על ידו. ואנו נתחייבנו כליה למקום, ואם אין אתה הורגנו הרבה הורגים יש לו למקום, והרבה דובין ואריות יש לו למקום בעולמו שפוגעין בנו והורגין אותנו. אלא לא מסרנו הקב"ה בידך אלא שעתיד ליפרע דמינו מידך. אף על פי כן הרגן מיד. אמרו, לא זזו משם עד שבאו דיופלי מרומי ופצעו את מוחו בגזרין.

רש"י (שם):

לולינוס ופפוס אחיו צדיקים גמורים היו. בלודקיא - היא לוד, והיינו דאמרין... הרוגי לוד אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן בגן עדן. ויש אומרין שנהרגו על בתו של מלך שנמצאת הרוגה, ואמרו היהודים הרגוה, וגזרו גזרה על שונאיהן של ישראל, ועמדו אלו ופדו את ישראל, ואמרו אנו הרגוה, והרג המלך לאלו בלבד.

? מהי סיבת ההיתר שלהם למסור עצמם להריגה, בעוד שהם לא היו מחוייבים מיתה?

! התשובה היא שמדובר היה על הצלת כלל ישראל שבארץ ישראל -

²² ראו מה שהעיר על דברי הראי"ה קוק **הרב משה שטרנבוך** (בתוך: שו"ת שרידי אש, ח"ב סימן לד עמוד תכג): "שוב שמעתי שבספר משפט כהן מהגרא"י קוק זצ"ל מפלפל בזה, ומסיק דהיחיד צריך למסור נפשו להציל רבים בגדר הוראת שעה ולמיגדר מילתא. ואין הספר תחת ידי כעת לעיני בו. אבל קשה לחדש דבר כזה מדעתנו, ואדרבה בתשובת נודע ביהודה (יו"ד מהדורה תניינא סימן קסא) פשיטא ליה דאישה אסורה לזנות אפילו אם תציל רבים, ואסתר שאני דעשתה על פי הוראת מרדכי ובית דינו על פי רוח הקודש. וכן משמע לי מהא דאמרין גבי יעל... גדולה עבירה לשמה, ואף שכוונתה הייתה להציל ישראל על ידי שתחליש כוחו ותוכל להורגו, מכל-מקום מיקרי עבירה לשמה". אולם, יש לדחות דבריו, שהרי הנודע ביהודה הבחין בין הצלת רבים להצלת כלל ישראל, הבחנה עליה עמד גם הראי"ה קוק וטען שאסתר ויעל עשו כן להצלת כלל ישראל ולא להצלת רבים. ראו את דבריו של **נחום רקובר** (תחומין כרך טז עמוד 231-232) בשיטת הראי"ה קוק לאור תשובה זו: "ידועה שיטתו של הרב קוק בדבר הייחוד של כלל ישראל. כלל ישראל אינו צירוף של יחידים, אלא הוא בעל מעמד מיוחד. בעוד שאצל אומות העולם אין בכלל אלא מה שיש בפרטים, הרי שאצל עם ישראל, הכלל הוא בדרגה בפני עצמה... מהשקפתו של הרב קוק בדבר המעמד המיוחד של כלל ישראל נגזרת גם דעתו בדבר חובתו של היחיד למסור נפשו להצלת הכלל. לדעתו של הרב קוק, בעוד שאין היחיד צריך למסור נפשו למען הזולת ואף לא להצלת הרבים, הרי הוא חייב למסור נפשו להצלת כלל ישראל... למעמד המיוחד של הכלל יש השלכות גם בעניין היתר לעבור על איסורי תורה, לרבות על איסור עריות, לשם הצלת הכלל. כמה מן החכמים דנו בהיתר זה, אבל את שימת הדגש על כלל ישראל אנו מוצאים בתשובתו של בעל נודע ביהודה. בעוד שבעל נודע ביהודה ביסס את ההיתר על הוראת מרדכי ובית דינו ואולי ברוח הקודש, הרי אצל הרב קוק אנו מוצאים ביסוס כולל יותר להיתר המיוחד לעבור איסורים לשם הצלת כלל ישראל".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

רבינו חננאל (פסחים נ ע"א ד"ה וכיון):

שני אחים שהיו בלוד בשעה שנמצאת בת קיסר הרוגה וביקשו להרוג כל יהודי בשבילה. ואמרו שני האחים
אנו הרגנוה, כדי להציל כל ישראל ונהרגו הן.²³

שו"ת משפט כהן (סימן קמג ד"ה ומעובדא):

ומשמע מדבריו נמי שהייתה גזירה כללית על כל ישראל... אלא דלא מסתבר לומר שהיה על כל ישראל ממש,
וכמדומני שטוריינוס זה לא היה מלך בכיפה כל כך שתהיה כל האומה מסורה תחת ידו, וכמדומה... שהיה
רק נציב רומי בארץ ישראל, ואולי כל ישראל שבארץ ישראל נחשבים ככל האומה כולה.²⁴

• התאבדות שאול המלך

לדעת הרב שלמה לוריא, היתר ההתאבדות של שאול המלך מבוסס על הצלת של כלל ישראל, שמא ירצו לנקום נקמתו
וימותו מהם עם רב -

ים של שלמה (בבא קמא פרק ח סימן נט):

ומכל-מקום, אם מתיירא שלא יענו אותו על יהודים אחרים ויאבדו ח"ו כמה נפשות מישראל. כמו שיש
מקצת מושלים על דבר שקר שמעניין יהודי אחד על הכלל ואחד יאבד בעו"ה הרבה, מותר להרוג בעצמו.
ואולי שאול ע"ה כיון על זה שנפל על חרבו, שסבר אם יפול חי בידם יתעללו בו, ויענו אותו ומסתמא בני
ישראל לא יכולים לראות ולשמע בצרת המלך, ולא יעמדו על נפשם מלנקום נקמתו ולהצילו ויפלו כמה
רבבות מישראל... ולפיקוח נפש אחרים מותר לחבול בעצמו.²⁵

²³ כ"כ: **רש"י** (פסחים נ ע"א ד"ה הרוגי לוד): "הרוגי לוד - שני אחים היו שמסרו עצמן על ישראל, שהודו על עצמן הריגת בת מלך, שהיו מטילין אותה על כל ישראל"; **רבינו גרשום** (בבא בתרא י ע"ב ד"ה הרוגי): "שפעם אחת נמצאת בת מלך הרוגה ומושלכת ברחוב ולא נודע מי הרגה וחשדו לכל היהודים ורצה המלך לשלוח יד בכולן, עד שבאו שניים ומסרו עצמן ואמרו שהן הרגוה והצילו את כולם על ידן".
²⁴ בעניין זה של פפוס ולוליאנוס, יש שכתבו שהם אמנם לא היו מחויבים אלא התנדבו לעשות כן להצלת כל ישראל, ראו: **ישועות יעקב** (יו"ד סימן קנו ס"ק א): "ולטובתן של ישראל יכול האדם למסור נפשו... והבאתי מהך דהרוגי לוד... אמרו כן להציל את כלל ישראל. ולכאורה מי התיר להם להתחייב ראשם למלך, הרי קיימא לן דאם אמרו להם עכו"ם תנו לנו אחד מכם ונהרגוהו ואם לאו נהרוג כולכם, יהרגו כולם ואל ימסרו נפש אחת מישראל. ולמה לא נימא בבאן, אף שהמלך העליל על כולם ויהרוג כולם, אל ימסרו נפשם שהוא נפש מישראל, ומה לי נפש איש אחד ומה לי נפשם. אלא ודאי, דאף דמצד הדין כן הוא, אם ירצו לעשות דבר כזה שהוא טובת כלל ישראל יכולים למסור נפשם ואין עליהם חטא שמסרו נפשם". [הובאו דבריו ב**שו"ת ציץ אליעזר** (חלק יז סימן עב אות יב; חלק יח סימן א אות ט; חלק כב סימן ט); **החיד"א** (שירי ברכה, יו"ד סימן קנו ס"ק ז ד"ה ואני בעניי): "כאשר מרצונו הטוב מוסר עצמו להצלת ישראל, שרי ומצווה רבה הוא עושה, והיינו משום שנדבה רוחו ליהרג להצלת ישראל. והיינו ההיא דלוליאנוס ופפוס"; **שו"ת אגרות משה** (יו"ד ח"ב סימן קעד): "זוהו שפפוס ולוליאנוס אחים נפשות או קידוש השם מבורר רק ברצונו תלוי הדבר, ודאי הוא בכלל מוסר עצמו להצלת ישראל, מדחזינן שעשו דבר היותר גדול שהרי בשביל מצווה זו אין בריה יכולה לעמוד במחיצתו... הוא משום דהצלת ישראל שאני". ראו גם לעיל שיעור ד: 'הסתכנות להצלת חברו' (ליד הערה 15).

²⁵ ראו גם: **שו"ת טוב טעם ודעת** (מהדורה תליתאי ח"ב סימן רב) ביחס לדברי המדרש שטען שהיה על צדקיהו המלך להתאבד: "וגם מה שהביא ראיה מצדקיהו לאו ראיה הוא... התם שפיר היה מותר כיון שחטו בניו רק כדי לנקר א"כ אם היה ממית עצמו היה בניו נשארין חייין. א"כ מסירת נפשו היה נמשך ממנו הצלת נפשות לכך כל כהאי גוונא באמת לא היה נחשב מאבד עצמו לדעת. אבל כל שלא יומשך מזה הצלת נפשות או קידוש השם מבורר רק ברצונו תלוי הדבר, ודאי הוא בכלל מאבד עצמו לדעת ואין לו חלק לעולם הבא ואין מעסקין עמו בכל דבר". ראו בהרחבה להלן שיעור יח: התאבדות.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

« התאבדות שבוי בכלא אויב כדי לא לגלות סודות המדינה²⁶ »

לאור דברי הים של שלמה המצדד בהתאבדות למטרת הצלת כלל ישראל, התיר הרב יהודה גרשוני לחייל יהודי השבוי בכלא אויב להתאבד כדי לא למסור סודות המדינה, כאשר הנימוק ההלכתי לכך הוא הצלת כלל ישראל -

קול צופיך (עמוד רטז-רכ):

נשאלתי... בנוגע לבן ישראל שנמצא בבית הסוהר בארצות ערב באשמת ריגול ונגמר דינו למיתה ויש חשש גדול שמחמת עינויים כבדים יגלה סודות המסכנים את מדינת ישראל והציבור הישראלי, והוא מבקש שיכניסו לו בבית הסוהר כדורי רעל בסתר לשים קץ לחייו - אם מותר להושיט לו כדורי רעל בכדי שיאבד את עצמו לדעת או לא...

הים של שלמה... הנה מפורש, כי במקום שיש חשש שישכח רבים מותר להרוג את עצמו ואין זה מאבד עצמו לדעת, כמו שאול המלך.

והוא-הדין בנידון דידן, כיון שלא יעמוד ביסורים ויגלה סודות ויסכן רבים מבני ישראל מותר לו לאבד עצמו לדעת וממילא מותר לאחד מישראל למסור לו כדורי רעל בכדי שיאבד עצמו ולא יסכן את הציבור בזה.²⁷

• גילוי עריות לביטחון המדינה

יתכן והפעלת סוכנת מוסד מוגדרת פעולת הצלת כלל ישראל, ויהיה מותר לה לעבור על עבירה חמורה של גילוי עריות, וביטחון ישראל דוחה איסור עריות -

הרב שלמה גורן (משנת המדינה, עמוד 141-143):

אולם על אף האמור, יש בידינו לכאורה הוכחה ברורה שביטחון ישראל דוחה איסור זה של זנות עם גוי, שהרי מצינו במסכת נזיר גדולה עבירה לשמה...

יש ללמוד מזה, כי אין לדמות ביטחון כלל ישראל לביטחון של הפרט, ואינו דומה פיקוח נפש של כלל ישראל לפיקוח נפשו של יחיד. כי למרות שאין פיקוח נפשו של יחיד דוחה את שלוש העבירות החמורות עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים, אבל פיקוח נפשו של כלל ישראל, וביטחונו החיוני של העם כולו דוחה גם עבירות אלו.

לכן, כאשר יכלה יעל לפגוע באויב של עם ישראל ולהרוג את סיסרא על ידי עבירה לשמה, גם של איסור עריות, עשתה זאת.

מכאן אפשר ללמוד על שירותי הביטחון של עם ישראל, כאשר יש צורך חיוני להשתיל יהודי בארץ אויבת, וכדי לשנות זהותו זה מחייב נישואין פיקטיביים עם נכריה, יתכן שאפשר לסמוך על מעשיה של יעל אשר חבר הקיני, שהייתה צדקת והכתוב משבחה ומברכה יותר משרה רבקה רחל ולאה, כמו שמפורש בתלמוד.

²⁶ יתכן ומדובר על המקרה של אורי אילן, שנפל בשבי הסורי בעת מבצע צרצ'ר של החזרת מתקן ציתות לקו טלפון בשטח סוריה, סמוך לתל פאחר לא הרחק מקיבוץ דן. אורי התאבד בכלא הסורי בתאריך י"ט טבת תשס"ו. לאחר השבת גופתו ארצה נמצאו פתקים שונים שהחביא, כאשר באחד מהם היה מנוקב בצורת אותיות המילים 'לא בגדתי, התאבדתי'.
²⁷ ראו כן בדברי **הרב שלמה גורן** (תורת השבת והמועד, עמוד 404 אות ד).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

• שינוי זהות לסוכן מוסד²⁸

אמירת 'גוי אני' כלולה באיסור הודאה בעבודה זרה, עליה נאמר ייהרג ואל יעבור -

טור (יו"ד סימן קנז):

אסור לאדם לומר שהוא עכו"ם כדי שלא יהרגוהו, דכיון שאומר שהוא עכו"ם הרי מודה לדתם וכופר בעיקר.²⁹

הרב שלמה גורן (משנת המדינה, עמוד 140-144):

הרי מפורש שאסור לאדם להודיע במפורש שהוא נכרי... בכל הנוגע לארצות האיסלם כשאנו שולחים שם יהודים בהסוואה של מוסלמים, אין בזה איסור לדעת הרמב"ם שקבע בתשובתו... שאלו הישמעאלים אינם עובדי עבודה זרה בכלל... והם מייחדים לאל יתעלה יחוד כראוי יחוד שאין בו דופי...³⁰ לפי שיטה זו של הרמב"ם, אין בשינוי הזהות כמוסלמי לצורך ביטחון חיוני משום כפירה בעיקר, ולא חל כל הדין של ייהרג ואל יעבור.

ד. מניעת סכנה עתידית להצלת כלל ישראל

לאחר המעשה בקבוצת האנשים שהלכה בדרך, עלתה השאלה האם האישה אסורה להמשיך לחיות עם בעלה, שכן מעשיה היו ברצון ובכך היא נאסרה לבעלה. הפוסקים נחלקו בדבר, ולא נתייחס לשאלת היתרה לבעלה בשיעור זה.³¹ אך חשובה היא הערתו של הרב יעקב עמדין בעניין זה, שיש בה כדי להסביר היטב את ההבדל בין עבירה חמורה להצלת יחיד ורבים לעומת הצלת כלל ישראל. אמנם ניתן היה להבחין בין הצלה עכשווית של כלל ישראל, בה הותר לעבור עבירה חמורה, לבין מעשיה של יעל שם המלחמה כבר הוכרעה, כפי שנאמר: "וַיִּפֶּל כָּל מַחְנֵה סִיֶּרָא לְפִי חָרָב לֹא נִשְׁאַר עַד אֶחָד",³² וא"כ מה העילה למעשה העבירה שעשתה יעל? על כך כתב הרב יעקב עמדין, שאמנם המלחמה הוכרעה אבל סיסרא עוד קיים, והשארית בחיים יכולה לגרום בעתיד סכנה לישראל, שיאסוף עוד חיילים וילחם שוב בישראל, ולכן הותר לה ליעל לעבור עבירה חמורה עבור הצלה עתידית של כל ישראל -

יעב"ץ (נזיר כג ע"ב):

אסתר קרקע עולם הייתה - זה לא הבנתי, קרקע עולם לא שייך אלא באנוסה כאסתר אבל יעל לא הייתה מסורה ביד סיסרא בעל כורחה... משום דהצלת כל ישראל הייתה תלויה בכך, שלא יוסיף עוד סיסרא לאסוף חיל יותר מבראשונה, ולא בכל יום מתרחיש ניסא.

²⁸ להרחבה בנושא זה של שינוי זהות להצלה, ראו בשיעור ט: 'שינוי זהות בשעת סכנה'.

²⁹ **שו"ת תרומת הדשן** (סימן קצו): "צריך לדקדק יפה בדברים הללו שלא יהא נראה כמודה בעבודה זרה, שכל המודה בה כאילו כופר בכל התורה כולה"; **רא"ש** (עבודה זרה פ"ב סימן ד): "דודאי כופר בעיקר הוא, דכיון שרוצין להורגו אם לא יהפוך לדתם ויהיה עובד כוכבים כמותם, ודאי כשאומר עובד כוכבים הוא הודה לדתם וקיבל עליו אלוה שלהן".

³⁰ לדעת הרמב"ם, המוסלמים אינם עובדי עבודה זרה, ראו: **שו"ת הרמב"ם** (סימן תמח): "אלו הישמעאלים אינם עובדי עבודה זרה כלל, וכבר נכרתה מפיהם ומליבם והם מייחדים לאל יתעלה יחוד כראוי יחוד שאין בו דופי"; **רמב"ם** (הל' מאכלות אסורות פ"א ה"ז): "כל עכו"ם שאינו עובד עכו"ם, כגון אלו הישמעאלים".

³¹ יש שהתירוה לבעלה, ראו: **שו"ת בית יעקב** (סימן לט). ויש שאסרוה לבעלה, ראו: **שו"ת מהרי"ק** (סימן קסז); **שו"ת שבות יעקב** (ח"ב סימן קיז).

³² **שופטים** (ד, טז).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

« כאשר עוסקים בפיקוח נפש של הציבור, של כלל ישראל, השיקולים רחבים יותר הן ביחס העבירה החמורה והן ביחס למימושה העכשווי למניעת סכנה עתידית אף כזו שאינה לפנינו כעת.

• בפיקוח נפש של הציבור, יש להזדרז ולא לדחותו -

אסתר (ד, יא-יד) :

וְאֲנִי לֹא נִקְרָאתִי לְבוֹא אֶל הַמֶּלֶךְ זֶה שְׁלוֹשִׁים יוֹם... וַיֹּאמֶר מֶרְדֳּכָי לְהָשִׁיב אֶל אֶסְתֵּר אֵל תְּדַמֶּי בְּנַפְשֶׁךָ לְהַמְלֵט בֵּית הַמֶּלֶךְ מִכָּל הַיְּהוּדִים. כִּי אִם הִחְרַשׁ תִּחְרִישִׁי בְּעַת הַזֹּאת רְחוּם וְחַצְלָה יַעֲמֹד לַיְּהוּדִים מִמְּקוֹם אַחֵר וְאֶת-בֵּית אֲבִיךָ וְתֹאבְדוּ וּמִי יוֹדֵעַ אִם לָעַתָּה כְּזֹאת הִנְעַתְּ לַמְּלָכוֹת.

הרב איסר יהודה אונטרמן (שבט מיהודה, עמוד פד-פה) :

וְאֲנִי לֹא נִקְרָאתִי לְבוֹא אֶל הַמֶּלֶךְ זֶה שְׁלוֹשִׁים יוֹם - וּדְבָרִים אֵלּוּ נִרְאִים כְּמִיּוֹתֵרִים שֶׁאֵין לָהֶם קֶשֶׁר אֶל הַנִּידוּן. אוֹלַם פִּירוּשׁ הַדְּבָרִים כִּךְ, אֶסְתֵּר הוֹדִיעָה לְמֶרְדֳּכָי כִּי לֹא נִקְרָאתִי אֶל הַמֶּלֶךְ כְּחֹדֶשׁ יָמִים וְהַשְּׁעֵרָה הִיא שִׁיקְרָא אֶת הַמַּלְכָּה בִּימֵים הַקְּרוּבִים. וְלִכֵּן לְדַעְתָּה צְרִיכִים לַחֲכוֹת עַד שֶׁתּוֹזְמֵן אֵלָיו וְלֹא לַלְכַת קוֹדֶם. וְעִיּי זֶה תִּינָצֵל לֹא רַק מִסַּכְנַת מוֹת עַל כְּנִיסָה שְׁלֵא בְרִשׁוֹת, אַחַת דָּתוֹ לְהַמִּית הוּא גַם לֵאמֹר כִּי כְּשִׁידוּנוֹ אוֹתָה לְמוֹת, הִלָּא בְּזֶה מִתְבַּטֵּל לְגַמְרֵי הַאֲפִשְׁרוֹת לְהַשְׁפִּיעַ עַל הַמֶּלֶךְ לְבַטֵּל אֶת הַגּוֹזִירָה. וּבַעֲצֵם הִיָּה עוֹד זְמַן שֶׁל אַחַד-עֶשֶׂר חֹדֶשׁ עַד הַתֹּאֲרִיךְ שֶׁל בִּיצוּעַ הַגּוֹזִירָה שֶׁל הַמֶּן... אוֹלַם מֶרְדֳּכָי בְּהִכִּירוֹ אֶת גּוֹדֵל הַסַּכְנָה לְעַם יִשְׂרָאֵל, לֹא יָכַל לְהַסְכִּים לְשׁוּם דְּחִיָּה וְשִׁלַּח אֵלָיָה הַתִּרְאָה חֲמוּרָה, כִּי אִם הִחְרַשׁ תִּחְרִישִׁי בְּעַת הַזֹּאת. כִּי בְּכָל דְּבַר הַנוֹגַע לְהַכְלִיל, צְרִיכִים לְהַזְדַּרֵּז בִּיּוֹתֵר וְאֶסּוּר לְדַחוֹתוֹ בְּשׁוּם נִימוּק.